

T. J. WINTER (ABDÜLHAKİM MURAD)

POSTMODERN DÜNYADA KIBLEYİ BULMAK

ÇEVİRİ:
ÖMER BALDIK
MUHAMMET ŞEVİKER

T. J. WINTER (ABDÜLHAKİM MURAD)

POSTMODERN
DÜNYADA
KIBLEYİ
BULMAK

ÇEVİRİ:
ÖMER BALDIK
MUHAMMET ŞEVİKER

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR İŞARET OLARAK YENİ BİNYIL

*Dest-i kûtâhımızı itmemiş Allah resâ
Menba-ı lûtfunu yoksa elimize kaparız
Bize virsün mü Huda âb-ı hayat-ı tevfik
Hızr'ı bulsak reh-i zulmette külâhın kaparız*
İzzet Molla

‘İslâm ve Yeni Binyıl:’ ifadeye dikkat! Müslümanlar olarak, başlamadan önce, en azından iki çekincemizin olması gerekiyor.

İlk olarak, 2000 senesiyle başlayan ‘Yeni Binyıl’, geride kalmış bir medeniyetin üyeleri olarak ondan kaçamasak da, bizim binyılımız değildir. Aşağı yukarı bütün Müslüman devletler, bugün utana sıkıla da olsa, tarihi milattan sonra başlatmayı, dolayısıyla Papa Büyük Gregorius tarafından geliştirilen Hıristiyan takvimiy-le yaşamayı kabul ediyorlar. Müslüman tarihinde son peygamberin hicretinden, bir önceki peygamberin kesin olmayan doğum tarihine doğru yaşanan bu merkez kayması öylesine derin ki, birçok İslâmî ulus o günü bir şekilde kutlamayı planlıyor! Müslüman ülkelerde kafa karışıklığı yaşayan sekülerleşmiş insanlar, bu meselede zaten ciddi bir coşku dahi gösteriyorlar. Türkiye’de İki

Bin'e Doğru adında bir haftalık dergi bile yayımlanıyordu. Esasında, bu yarı-histerinin bizimle hiçbir alâkasının olmaması gerekirdi, çünkü Müslümanlar olarak bizim zaten kendi takvimimiz, dolayısıyla da tarihi zihnimize oturtacak kendimize özgü bir şablonumuz mevcut. 2000 yılı aslında Hicretin 1420. yılında başlayacak. Böyle olduğu halde, neden bu münasebeti hiç dikkate almıyoruz? Aksi halde, en basitinden, rahatsız edici ve yersiz Batı etkisinin başka bir örneği olmaz mı bu?

Bu nokta, pek çok muasır bilginin (E. P. Sanders, Geza Vermes ve diğerleri) ifadesine göre de Hz. İsa'nın^(as) MÖ 6. yılda doğmuş olabileceğini hatırladığımızda, daha da keskinleşmektedir. Eğer öyleyse, o zaman 2000 yılı değil 1994 yılı, Hz. İsa'nın doğumundan sonraki ikinci güneş binyılına işaret etmektedir. Bu durumda iki yıldır yapılmakta olan kutlamalar, aslında tamamen anlamsız bir tarihe denk düşmüş oluyor: Postmodern bir festival gerçekten! Londra'daki Binyıl Kubbesi gibi ironik ve insancıl projelere göz gezdirirken, insan kutlanmakta olanın Mesih değil de yan yana duran anlamsız üç sıfır olduğuna ikna olmuş hale geliyor. Pek çok posthristiyana göre, bu olay anlamsızlıklar serisinin kışkırtılmış son halkası, katıksız aptallıkların bayramı olacak.

Tereddüt etmemiz ve çekince koymamız gereken ikinci husus, hiçbir surette gelecek hakkında kesin ve güvenilir bir konuşmada bulunamayacağımız gerçeğiyle ilgilidir. Dolayısıyla bu bölümde ve parça parça bu kitabın geri kalan kısmında, önümüzdeki büyük binyıl dönümünü takiben İslâm'ın gidebileceği yönler hakkında kesin bir konuşmadan ziyade, bazı tahminler arz edeceğim. Ne var ki, Eş'ârî ve Matürîdî bağlamda, teolojik

soru keskindir: Biz bu tahminleri helâl yoldan yapabilir miyiz? Gelecek, gaybın, görülmeyenin içindedir; yalnızca olayları bilen ve belirleyen Kadîr-i Alîm'e açık bir kitaptır. Şu durumda insan nesli belki de kendi sonuna yaklaşıyor olabilir. Kaldı ki, Kadîr-i Mutlak, Kahhâr, o vaktten önce de saatleri kolayca durdurmaya muktedirdir. Bizatihi kendi türümüz, ilâhî adaletin bir tecellisi olarak bunda bir vasıta olabilir: Bazı okuyucular, muhtemel bir saldırıya karşı daha önce hareket edip Rusya üzerine nükleer bomba atılması için ısrarda bulunan stratejik bomba ekibinin başındaki kişinin huzurunda Başkan Kennedy'nin yaşadığı kararsızlığı hatırlayacaktır. Bu alanda tam bir spekülasyon paradigması söz konusu. Cibril hadisinde, bu en büyük meleşin Kıyamet'in ne zaman geleceğini sormak için Hz. Peygamber'e^(sav) geldiği, Hz. Peygamber'in ise "Bu konuda kendisine soru sorulan, soru sorandan daha bilgili değildir"¹ diye cevap verdiği ifade edilmektedir. Ancak şu kadarı var ki, Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği üzere, semavat, kıyamete gebedir. İster insan eliyle gelsin ister başka şekilde, felâket siz bu kitabı bitirmeden önce meydana gelebilir. Kısmen bu Kur'ânî ikazın da tahrikiyle, kıyametle ilgili beklentiler, İslâm tarihinde yeni değildir. Ve ilginçtir, İslâmî binyılla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Orta Çağ Mısır'ının en büyük ilim adamı İmâm es-Suyutî, birçok Müslümanın hicretin 1000. yılı hakkındaki asabî beklentileri üzerinde ciddiyetle durdu. Kahire kürsülerinde birçok vaizin ısrarla dile getirdiği gibi, bu tarih dünyanın sonunu mu haber veriyordu? Suyutî, ihtiyatlı ve sükûnetli tavrıyla,

1 Buhari, Sahih, İman, 28

bu ümmetin ömrü hakkında bulabildiği tüm hadisleri iyice inceleyerek bütün bu korkuları yatıştırdı. Bu konuda *Bu Ümmet'in Binyılı Yaşayacağına Dair Bir Delil* başlıklı küçük bir kitap yazdı. Bu kitapta, İslâm'ın ilk binyılında insanlığın yeryüzündeki hikâyesinin sona ereceğine dair bir delilin bulunmadığını belirtti. Ama bizim kuşağın temkinle yaklaşması gereken bir şey daha söyledi: Hadisler, Hz. İsa^(as) ve Deccal'ın ortaya çıkışını da kapsayan alâmetlerin büyük ihtimalle onbeşinci İslâmî yüzyılda, yani bizim yüzyılmızda gözükeceğine işaret etmekteydi. Neticede mecazî anlam boyutu olan hadislerin zâhirî anlamlar verilerek anlaşılmasından kaynaklanan hokkabazca fikirler, İmam'ın teolojik vukufuna boyun eğdi: Geleceğin bilgisi Allah'a mahsustur ve sadece peygamberler gaybdan haber verebilir. O halde, takip eden sayfalarda yapmam gereken şey, gaybdan haber vermek değil, bilinenlere dayalı olarak tahminlerde bulunmaktır. Allah-u Teâlâ, ister bazı doğal âfetler ister dünyanın sonunu getirecek bir dizi savaşlar, isterse de bir biyolojik savaş laboratuvarındaki deney kabının dikkatsizce yere düşürülmesi sonucu olsun, tarihin seyrini değiştirmeye kâdirdir. Zamanın (dehr) hiçbir zahmete düşmeksizin Yaratıcısı olarak, bir yaprağı yere düşürdüğü kolaylıkta, tarihi de sona erdirebilir. Bunu önümüzdeki birkaç ay içinde yaparsa, bana ait öngörülerin hiçbir değeri olmayacaktır. Dolayısıyla, bu çerçevede benim tüm yaptığım, İslâm'ın muhtemel geleceğinde, yani önümüzdeki birkaç yıl veya onyılıda -herhangi bir âfetle kesilmemesi şartıyla- devam edecek gibi görünen günümüz trendlerini göz önünde bulundurarak şimdi hakkında konuşmaktan ibarettir.

Bu trendler üzerine tefekkür etmek neden faydalıdır? Çünkü her şeyden önce kabul etmek gerekir ki, Müslüman söylemlerinin hemen hepsi yirminci yüzyılın, esasında son üç yüzyılın, Müslümanlara yönelik meydan okumalarına ekseriya kötü ve başarısız bir şekilde cevap vermiştir. Batı'nın zaferiyle yüz yüze gelmiş olmamız, bizim hangi değişimlerin kaçınılmaz ve hangilerinin direnç gösterilebilir olduğunu hesap edemediğimizi göstermektedir.

Söz gelimi, ondokuzuncu yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'ya karşı bir dizi savaşı feci şekilde kaybetti. Bunda esas neden, Büyük Petro'nun Batılılaştırıcı misyonu ve teknokratik reformları sayesinde kurulmuş olan Rus ordusunun üstün disiplini ve sahip olduğu teçhizatı. Buna karşılık, ulemanın büyük bölümüyle birlikte Yeniçeri Ocakları, o dönemde her türlü değişime direnç göstermekteydiler. Onlar, savaşın imanla kazanılacağına ve ateşli silahlarla askerlerin saf durumuna geçmelerinin (fütüvvet) erdemini -şövalyemsi, neredeyse Samuray tarzı bireysel Müslüman savaşçı kodu- zayıflatacağına inanıyorlardı. Hasmı, gözlerinin içine bakarak bir kılıç darbesiyle yahut en fazla pek de güvenilir olmayan bir eski çakmaklı tüfekte öldürmek, yiğitliğin gereği idi onlara göre. Uzak bir mesafeden ateş ederek vurmak ise, bir tür korkaklıktı. Böylece Osmanlı ordusu daha iyi donanıma sahip Hıristiyan düşmanlarına karşı, yenilgi üstüne yenilgi almaya mahkûm oldu.

Kitap basımı üstüne yaşanan münakaşalar, bundan daha az sancılı değildi. Onsekizinci yüzyıla kadar ulemanın çoğu, kitap basımının haram olduğuna inanıyordu. Bir metin, özellikle de dinle ilgili olanı, ihtiram ve huşu

uyandıran kutsal bir şeydi; bu bakımdan, kitapların geleneksel hat ve cilt zanaatkârlarınca yavaş yavaş ve aşkla yapılması gerekiyordu. Birbirinin aynısı olan çok sayıda kitabın aynı anda elde edilebilirliği, âlimlerin düşüncesine göre, hem İslâmî öğrenimi ucuzlatır, hem de öğrencileri fikirlere vukuf ve metinleri hıfz etme konusunda tembelleştirirdi. Dahası, zaman zaman sayfaların kalıpla basılma sürecinde tüm varoluşun kaynağının ismini ihtiva eden metinlere saygısızlık yapıldığı da öne sürüldü.

Tüm bunların değişmesi için, Macar mühtedi İbrahim Müteferrika'yı beklemek gerekti. Müteferrika, Halife-Sultan'dan seküler ve bilimsel kitapları basmak için izin aldı ve 1720'de İstanbul'da İslâm'ın ilk matbaasını kurdu. Müteferrika asla asıl yüzünü gizleyen dünyevîleştirici bir tahripkâr değildi; geçmişini ve dinî inançlarını *Risale-i İslâmiyye* adlı bir kitapta tanımlamış gerçekten samimi bir mühtedi idi. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun teknik ve idarî geri kalmışlığıyla da çok ilgilendi. Bu sebepten dolayı, 1731'de kendisinin yayımladığı *Usûlil'l-Hikem fî Nizâmi'l-Ümem* (Milletlerin Düzeninde Hikmet İlkeleri) başlığını taşıyan bir eser yazdı. Bu manifestoda, Avrupa'da geçerlikte olan hükümetleri ve askerî sistemleri tanımladı. Osmanlı elitini bağımsız Müslüman devletlerin ancak Avrupa'nın askerî teknolojisiyle beraber, idarî ve bilimsel araştırma yöntemlerini seçici bir üslupla uyarlaması halinde yaşayabileceklerini söyleyerek uyardı.

Müteferrika'nın Avrupa medeniyetinin yükselişine ilişkin uyarıları, yavaş yavaş dikkate alındı ve Osmanlı devleti ihtilaflı bir konu olan kendini modernleştirme işine teşebbüs etti. Elbette bu işe İslâmî kimliğin temel-

lerini muhafaza gayretiyle birlikte girildi. İşte böylece, bugün Müslüman gündeminin merkezinde yer alan zorlu intibak süreci de başlamış oldu.

Bu Macar'ın öyküsü bize şunu hatırlatıyor: Çağın küresel trendlerinin bilincinde olmadıkça ve çağın teknoloji ve araçlarıyla uzlaşmış hale gelmedikçe, biz Müslümanlar kaybedenler olmaya devam edeceğiz. Şiddetli bir muhafazakârlığın getirdiği manevî avantajlar, mağlubiyet ve marjinalite tecrübesinin sebep olduğu manevî çöküntüyle çok kolay bozulur. Bugün merkezî İslâm ülkelerinde yaşayan Müslümanlar, kısa vadeli siyasî meselelerle sonsuz büyülenmişlik içinde, aynı çöküntüyü yaşamaya devam etmekte gibi gözükmüyor. Ki, basitçe geçici tezahürler hükmündeki bu meselelerle iştilal, daha büyük eğilimlerin ciddi biçimde göz ardı edilmesi suretinde gerçekleşiyor.

Müslümanların bu noktadaki ihmali, bazen utandırıcı da olmaktadır. Şunu sormalıyız: İslâm dünyasının çekirdek bölgesindeki dinî uyanış hareketlerine liderlik yapanların kaç, moderniteyi temellendiren fikirleri gerçekten doğru olarak bilmektedir? Hatta kaç zamanımızın temel entelektüel sistemlerinin ismini bilmektedir? Yapısalcılık, postmodernizm, analitik felsefe, eleştirel teori ve diğerleri onlar için kapalı kitaplardır. Onlar, bunun yerine, "Uluslararası Siyonist Mason Entrikası" veya "Yeni Haçlı İstilas" ya da buna benzer kuruntuları mırıldanıyorlar. Eğer birçok İslâmî hareketin niçin başarısız olduğunu anlamak istiyorsak, belki de modern dünyayı entelektüel olarak kavrayamayan bu liderler hakkında bilgilenmekle işe başlamalıyız. Zira sözünü ettiğim entelektüel kavrayış, İslâmî idarenin önündeki

engellerin başarıyla aşılmasının ön şartıdır. Modernite ideolojilerinin isimlerini dahi bilmeyen bir İslâmî hareket liderinin bunların üstesinden gelebileceğini ummak, doğrusu hiç de gerçekçi değildir.

Bu türden sathî yaklaşımlar, geride bıraktığımız yirminci yüzyılın ideoloji-dışı akımlarını kuşatmış olduğu gibi, muhtemelen yeni binyılda da görülecektir. Bunun önüne geçilebilmesi için, İbrahim Müteferrika'nın üç yüzyıl önce yaptığı gibi, Avrupa Müslümanları, diğer Müslümanların yeni küresel gerçeklere uyanık olmalarını sağlama görevini omuzlamalıdır; zira söz konusu küresel gerçekler, geleneksel söylemlerin bundan böyle işlevselliğini kaybedeceği bir dünyaya şekil vermektedirler. Bu gerçeklerden herhangi bir etkilenmeye maruz kalmaksızın uzak durulabileceğini düşünmek ise, intihar etmekten farksızdır. Çünkü tüm zamanı hızlandıran, ivmelendiren ve tek-kültürlüleştirilen bir süreçle bağlantılı olarak, giderek tek bir dünyada yaşıyoruz. Bugün baktığımızda, Dünya Bankası merkezlerinde bir cami bulunurken, MacDonaldu'nun da Mekke'de bir şubesi var. Doğrusu, geleneksel topraklarında yaşayan Müslümanlar kendilerini kendi inanç ve düşünceleri itibarıyla emin hissediyor olabilirler ama ya gençlerin durumu? Bir Amerikan üniversitesinde okuyan genç Müslüman öğrencinin hali nedir? Bu öğrenci, modern Batı'da ve dolayısıyla modern küresel sistemde derin etkiye sahip ideolojileri, postmodernizmi ve postyapısalcılığı öğreniyor. Sonra doğal olarak, bunların İslâmî hareket liderleri tarafından çürütülmesini talep ediyor. Çürütemediklerinde, kafası karışıyor ve zamanlar üstü bir hakikat olarak İslâm'a olan itimadı sarsılıyor. Bu şartlar altında, ancak nispeten

az zeki olanların Müslüman olarak kalması kaçınılmazdır. Bazı İslâmî hareketlerin içinde acı verici bir şekilde hâlâ mevcut olan kopuş sürecinin işaret ettiği de budur.

İşte bu sebeptir ki etrafımızda bize rağmen büyük bir hızla güçlenmekte olan küresel süreçleri anlamak, dinî bir yükümlülük, bir farizadır.

Çağımızın önde gelen bütün trendlerinin İslâmî bir analizini sunmak bu bölümün amacını aşar. Dolayısıyla, burada asıl odağımızda, sadece birkaç temsilî mesele olacaktır. Bu, basitçe, onların kolayca çözümlenebilir oluşlarından dolayı değil; ümmetin önümüzdeki birkaç on yılda hazırlanması gereken meydan okumaların tabiatını ortaya koymak içindir. Ele alacağımız üç mesele, demografi, dinî değişim ve çevre olacaktır.

Demografi, en önce dikkat edilmesi gereken meseledir; zira en değiştirilemez olanı odur. Bu konudaki güzel taraf, nüfus değişimlerinin kolaylıkla tahmin edilebilmesi ve istatistiksel verilerin -en azından son birkaç yüzyıl için- bolluğudur. Üstelik geleceğe yönelik tahminler, salgın hastalık, nükleer veya biyolojik savaş gibi âfetlerin vuku bulması haricinde, büyük ölçüde güvenilirdir. Şimdi dünya geneli için sunulan bazı tablolar üzerinde durabiliriz. 1880’de dünya nüfusunun yüzde 13.7’si Müslümandı. 1980’de bu oran yüzde 16.9’a yükseldi ve binyılın sonunda hemen hemen yüzde 21 civarındadır. Diğer dinlerin yüzdeleri oranları ise hayli durağandır. Yalnızca, belki de sürpriz bir şekilde, ateistlerin toplam sayısında 1970’ten beri yavaş bir düşüş tecrübe edilmiştir. Bu rakamlar, üzerinde düşünülmeyi gerçekten hak ediyor. Yirminci yüzyıl boyunca dünyadaki Müslümanların toplam oranı, çok şaşırtıcı bir şekilde,

deyiş yerindeyse zıplamıştır. Bu, kısmen ihtida edenler sayesinde ise de, önemli ölçüde doğal artış dolayısıyla meydana gelmiştir. Dahası, modern Müslüman dünyadaki demografik çoğalma, bu zıplamanın devam edeceği anlamına da geliyor. Meşhur *Clash of Civilizations* (Medeniyetler Çatışması)'nda Samuel Huntington, dünyadaki Hıristiyanların oranının artık azalmaya durduğunu ve 2025 yılı itibarıyla dünya nüfusunun muhtemelen yaklaşık bir çeyreğini (yüzde 25) teşkil edeceğini tahmin etmektedir. Bununla birlikte Huntington'ın yine aynı yıl itibarıyla Müslümanlar için yaptığı tahmin, dünya nüfusunun yüzde 30'u civarındadır.

Bunun neden böyle olduğunu görmek, pek zor değil. Amerika ve Avrupa, gitgide yaşlanan nüfuslara sahiptir. Aslında yeni binyılın en büyük ahlâkî meselelerinden biri, yaşlıların hizmetine sunulan imkânlarla ilgili olacaktır. Bugün itibarıyla tıbbî gelişmeler yetmiş-seksen yaş arasında bir ortalama ömür sağlamaktadır, ancak aktif ömrün o denli arttığı söylenemez. Yüzyılın başında bir Batılı ölümünü bekleyen bir hasta olarak ortalama iki yıl harcıyorken, bugün bu süre yedi yıla çıkmıştır. İvan İllich'in gösterdiği gibi, tıp hayatı uzatır, ama uzatılmış hayat hareketlilik açısından öncekiyle kıyas kabul etmez derecede yavaş ve durağandır. Dahası, bu şartlar altında sıhhati pamuk ipliğine bağlı yaşlı nüfuslar ortalığı kaplar. Ayrıca bunların sağlık giderleri de sürekli artış gösteren sosyo-ekonomik bir yük olur. Yakınlarda İngiliz Sağlık Bakanlığı, Ulusal Sağlık Hizmeti'nde mevcut bulunan Alzheimer hastalığıyla ilgili yeni bir ilacın reçetesini duyurduğunda, sadece seçkin bir hasta grubu bu reçetenin maliyetini karşılayabilecek durumdaydı. Batı'nın

nüfusu had safhada ağır iken, İslâm'ınki tam tersidir. Bugün meselâ Libya'nın nüfusunun yarısından çoğu, yirmi yaşın altındadır ve durum İslâm coğrafyasının başka birçok yerinde buna benzer durumdadır. Bu genç nüfuslar çoğalacak ve yeni binyılda Müslümanların yüzde artışını daimî hale getirecektir.

Şimdi Huntington'ın örneklerine geçelim: 1965 ile 1990 arasında Fas'ın nüfusu 29.8 milyondan 59 milyona yükseldi. Aynı dönem içinde Mısırlıların sayısı 29.4 milyondan 52.4 milyona ulaştı. 1970 ile 1993 arasında Orta Asya'daki nüfus, yıllık olarak Tacikistan'da yüzde 2.9, Özbekistan'da yüzde 2.6, Türkmenistan'da yüzde 2.5 ve Kırgızistan'da yüzde 1.9 oranında arttı. 1970'lerde Sovyetler Birliği'ndeki demografik denge, Ruslar sadece yüzde 6.5 artarken Müslümanların yüzde 24 oranında artmasıyla, keskin bir şekilde değişti. Kesine yakın olarak söyleyebiliriz ki, Rus imparatorluğunun çökmesinin esas sebeplerinden biri de buydu. Moskova, sayılarının artışından ötürü tüm sistemi ele geçirecek kadar kendilerine güven duymalarından korktuğu için, Müslüman bölgelerden çekilmek zorunda kaldı. Hatta Rusya'nın kendi topraklarında bile Müslümanlar (Tatarlar, Başkırlar ve Çuvaşların yanı sıra, Orta Asyalı ve Kafkasyalı göçmenler) çok görünür durumdalar. Gerek Moskova'nın, gerek St. Petersburg'un nüfusunun yüzde 10'unu onlar teşkil ediyor.

Bu durum Müslüman anavatanlarındaki nüfus artışının Müslüman azınlık bölgelerinde de önemli bir etkide bulunacağını aklımıza getiriyor. Tanzanya ve Makedonya gibi bazı ülkelerde Müslümanlar, yirmi yıl içinde çoğunluk durumuna gelirlir. Birleşik Devletler'deki Müslüman

nüfusu, büyük oranda göç yoluyla 1972 ile 1990 arasında altı kat arttı. İlticanın bastırıldığı ülkelerde dahi bu artış devam ediyor. Geçen yıl Avrupa Birliği ülkelerinde doğan bebeklerin yüzde 7'si Müslüman'dı. Brüksel'de bu oran, şaşırtıcı bir şekilde yüzde 57 idi. 1992'de Roma'da en popüler bebek ismi, Giovanni ya da Luigi değil, Muhammed idi. İslâm, şimdiden hemen her Avrupa devletinde ikinci din durumundadır. Bosna ve Arnavutluk gibi çoğunluk dininin İslâm olduğu Avrupa ülkelerini de bu fotoğrafa dahil etmeyi unutmayalım. Eğer böyle devam ederse, 2020 yılında Avrupa uyruklu insanların yüzde 10'u Müslüman olacak.

Bu küresel dönüşümün anlamı nedir? Bunun hakikaten dinî olarak dikkat edilmesi gereken icapları nelerdir? Eğer bu icaplar yerine getirilmezse, Ebû Davud tarafından aktarılan şu meşhur hadisin sınırları içine mi gireceğiz: “Müslümanların sayı olarak pek çok, ama sel boyunca akıntıya kapılan bir köpük ya da gemi enkazı gibi olacağı bir gün gelecek.”

Son zamanlarda askerî zaferlerin rakamlara ve teknolojiye çok daha fazla bağımlı hale geldiği bir gerçektir. İki yüzyıl öncesine göre teknoloji karşısında asker sayısı dahi önemini epeyce yitirmiştir. Napoleon “Tanrı büyük taburların yanındadır” diyebilirdi; oysa şimdilerde, muazzam sayıda asker, düğmesine basılacak silahlarla imha edilebilir. Artık gerçek budur. Körfez'deki petrol kaynakları üzerine yakınlarda vuku bulan savaş sırasında Saddam Hüseyin'in ümitsiz ve saçma savunması da bu gerçeği göstermiştir.

Bununla birlikte Müslüman sayısındaki hızlı artış, önemli icapları beraberinde getirmektedir. Bunu derken,

elbette, Birleşmiş Milletler'in -Müslüman nüfusun artışından duyduğu siyasî kaygıyla- 1994 Nüfus Konferansı'nın yapılacağı yer olarak, dünyanın en kalabalık Müslüman şehri olan Kahire'yi seçmiş olmasını doğru bulduğumu söylemiş olmuyorum. Çünkü sayılarda henüz emniyeti bozacak bir durum yok. Fakat salt sayılardan daha önemli olan şey, nüfus profillerinin psikodinamiğidir. Yaşlı nüfus kendi düşünce ve hislerini tahlile yönelip esnek bir mizaca sahip olabilirken, genç nüfus daha enerjik olup ulusal siyasette atılganlığı teşvik eder.

Yeni binyıl, orantısız bir şekilde genç ve giderek artan oranda kentli nüfusa sahip bir Müslüman dünya üzerine doğuyor. Tarihsel olarak bu tür şartlar, hep istikrarsızlık, karışıklık ve reform üretmiştir. Meselâ Avrupa'daki Protestan reformunun bir açıklaması, 16. yüzyıl Almanya'sında tarım ve siyaset alanında yapılan düzenlemeler sonucunda genç insanların çoğunluğu teşkil etmiş olmalarına dayanır. Yine 1930'larda Orta Avrupa'da faşizmin yükselişi, kısmen genç insanların sayısının artışıyla ilgiliydi. İslâm tarihinin sınırları içinde düşünülünce de, 16. ve 17. yüzyıllardaki Celâlî isyanları buna örnek olarak gösterilebilir. Bu isyanlara, büyük Osmanlı fetihlerinin bitmesi ve dolayısıyla orduda istihdam edilebilecek yaştaki genç nüfusun işsiz kalması neden olmuştu. Anadolu'nun büyük bir kısmını harap eden çeşitli sekter veya sosyal protesto hareketlerinin ardında böylesi bir neden vardı.

Yakın geçmişteki İslâmî ihya hareketleri de, samimi olmak gerekirse, böyle bir zeminde oluştu. Huntington'ın işaret ettiği gibi, 1970'lerde genç nüfus bakımından en yüksek oranın yakalandığı Müslüman ülkelerden biri

İran'dı ve devrim 1979'da meydana geldi. Diğer ülkelerde bu orana daha sonra ulaşıldı: Meselâ Cezayir'de bu tarih, FİS'in en çok destek aldığı 1989 yılına tekabül eder.

Önümüzdeki binyılda bu genç nüfus patlaması, birçok Müslüman toplumda devam edecek. Yirmili yılların başlarında olan insanların sayısı Mısır, Fas, Suriye, Tunus ve başka bazı ülkelerde artacak. 1990'a kıyasla, 2010 yılında çoğu Arap ülkesinde iş piyasasına girenler yüzde 50 civarında artacak. Halihazırda vahim boyutta olan işsizlik problemi, tahammül sınırının ötesine geçecek.

Bu hızlı artış, haliyle, bazı devletlerin idaresini zorlaştırabilecek. Kahire ve Cezayir'deki zor durumdaki rejimler, daha şimdiden, ahlâkî ve dinî boyutlarının yanı sıra açık bir biçimde demografik boyutu da olan başkaldırılarıyla yüz yüze gelmeye başladılar bile. Dolayısıyla önümüzdeki binyılın olası fotoğraflarından biri şudur: Batı'da istikrarlı, kendini tahlil eden bir siyaset kültürüne sahip yaşlı ve durağan nüfuslar; İslâm dünyasında ise patlayan bir nüfus ve radikaller tarafından çepeçevre kuşatılmış yerleşik rejimler.

Üzerinde düşünülmesi gereken ikinci konu, zor durumdaki rejimlerin yaşayıp yaşayamayacağıdır. Birçok siyaset bilimcisinin İslâm dünyasına yönelik bir ilgiyle üzerinde çalıştığı halde, bunu yorumlamak ziyadesiyle zordur. Modern dönemden önce, köylü ayaklanmaları iyi bir başarı şansı yakalamıştı, çünkü insan gücü hükümdarın ordusuna karşı başarılı olabiliyordu. Oysa bugün, teknolojideki gelişmeler, askerî kitlelerin memnuniyetsizliğine rağmen rejimlerin ilânihaye hayatta kalmasını mümkün kılabilir. Bundan böyle bir diktatör sadece yeterli yatırım yaparak, usta işi sızmaları veya en

kalabalık ayaklanmaları bile savuşturabilir. Bu amaçla kullanılan teknolojiler giderek ucuzluyor ve çoğu kez Batı'nın Üçüncü Dünyadaki gözde müşterilerine krediyle satılıyor. Benzer şekilde, sorguya çekme ve işkence teknikleri de giderek inceliyor, üstelik dünyanın farklı yerlerindeki yeraltı hareketlerine karşı etkili bir silah olduğu çoktan kanıtlanmış durumda.

Bu konuda Uluslararası Af Örgütü'nün 1996 yılına ait yıllık raporundan birkaç örnek verebiliriz. Bu rapor, Ocak 1995'te Amerikan hükümetinin Suudi Arabistan'a 'taser' silahları da dahil bir dizi güvenlik teçhizatının ihracatı için ruhsat verdiğini belgelemektedir. Bu silahlar, fırlatıldıktan sonra, kurbanı beş metre kala 40-50,000 voltluk şok etkisi gösterebilmektedir. Bu tip silahlar, İngiltere dahil birçok ülkede yasaklanmıştır.

Af Örgütü tarafından rapora dökülen bir başka örnek, bir İngiliz şirketi tarafından 1990'da Dubai'de özel bir polis merkezine kurulmuş tam teçhizatlı bir işkence odasıdır. Birleşik Arap Emirlikleri'nde bu oda 'Eğlence Evi' olarak biliniyor. Af Örgütü'nün tanımlamasına göre, bu oda korkunç derecede yüksek ses üretebilen bir tertibata sahip olup özel olarak inşa edilmiştir. Bir gürültü jeneratörüne senkronize biçimde eşlik eden parlak ışıklar, ciddi rahatsızlıklara sebep olabilen frekansta kullanılacak şekilde düzenlenmiştir. Bunlar artık zor durumdaki rejimlere arz edilmekte olan çok gelişmiş işkence teçhizatına dair sadece iki örnektir. Bu listeye çok rahatlıkla hızlı bir şekilde geliştirilen iletişim gözetimi teknikleri de eklenebilir.

Siyasi analizciler, teknoloji ilerledikçe rejimlerin, büyüklüğü ne olursa olsun, kendi aleyhlerine olan hareket-

leri -silahlı kuvvetlerin içine sızmadıkları müddetçe-bastırılacaklarına inanmaktadırlar. Hatırlanacak olursa, İran'da Şah'ın düşmesinde asıl rolü, Şah'ın aleyhine dönen ordu oynamıştı; yoksa bu, sokaktaki aleyhtarların işi değildi. Buna karşılık, Cezayir'de devrim bastırıldı, zira radikaller ordunun içinden destek sağlamadan da modern devletin üstesinden gelebileceklerine inanmışlardı. Ama yanıldılar.

Bu şekilde yönetilen toplumlar artık yukarıdaki örneklerdeki gibi, çok ciddi travmalar ve kültürel çarpıklıklar yaşıyorlar. Bu duruma uygun olarak belki de patlamaya hazır 'düdüklü tencere kültürleri' terimini kullanmak gerekiyor. İnsan ruhunun bu türden tazyiklere maruz kalmasının sonuçları oldukça ikaz edicidir ve Müslüman dünyada şimdiden on yıl önce bile düşünülemez uçu davranışların tezahürleri görülebilmektedir.

İlerleyen bölümlerde dinsel 'aşırılık' veya geleneksel İslâm'da adlandırıldığı şekliyle gulûv (taşkınlık) problemine ilişkin bir tahlil sunmaya çalışacağım. Fakat bu kitabın merkezî teması, İslâm'ın yeni binyılda -aşırılık çıkmaz sokağına girmemek şartıyla- başarı, hatta galibiyet noktasında iyi bir yerde durduğu olduğundan, burada probleme dair bir ön değerlendirmeye teşebbüs edilmelidir.

İslâm'ın erken dönemlerinde Haricîlik olarak bilinen bir hareket, hatırlanacağı üzere, İslâm toplumuna dair ütöpik ve arınamacı bir vizyon uğruna çarpışıyordu. Böylesi hareketler, ne yazık ki yeniden sosyal ve siyasî dünyamızın bir parçasıdır. Birçok Ortodoks Müslüman, bu hareketlerin günümüzdeki izdüşümlerini marjinal ve bağlam dışı şeyler olarak başından defetmeyi istese

de, onların beslendikleri şartlar ortadan kaldırılınca ya dek büyümeye devam edecekleri yönünde meş'um işaretler bulunmaktadır. Her şeyden önce, ana akım İslâmî hareketlerin iktidara erişmede başarısız olduklarını görmekteyiz. Bu şartlar altında, hayal kırıklığı içindeki gençler, daha radikal alternatiflere kayıyorlar. Müslüman toplumun ve Müslüman bilincinin giderek daha fazla yaşayacağı bir kutuplaşmanın önümüzdeki yüzyıla damgasını vuracağı dürüst olmak gerekirse yeterince açıktır.

Tüm totaliter dinî hareketler gibi, Haricîlik de ironik bir şekilde pratikte bölünüp farklılaşmasına rağmen, tanımlayıcı tek bir özelliğe sahiptir: tekfir. Tekfir, bir Müslümanın başka Müslümanların hududu aştığını ve dolayısıyla öldürülmeyi hak ettiklerini beyan etmesi diye tanımlanabilir. Bu eğilime, İmam Gazâlî gibi müteber klasik İslâm uleması şiddetle hücum etmişlerdir. Gazâlî, *el-Faysalu't-Tefrîka beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka* (İslâm'ı Zındıklardan Tefrikin Kesin Ölçüsü) adlı eserinde, 'lâ ilâhe illallah, muhammedün resulullah' dediği müddetçe, bir kimsenin İslâm'ın dışına çıktığını beyan etmekten daha zor ve daha karmaşık bir şey olmadığını belirtir. Ve bugün, hâlâ birçok ülkede Sünnî okul çocukları İmâm Lekânî'nin *Cevheretu't-Tevhid* (Tevhid'in Cevherleri) adlı eserindeki itikada dair mısraları ezberlerler:

*İz câizun gufrânu gayril küfri
Fe lâ nükeffir mü'minen bi'l-vizri*

*Küfürden gayrısının affı mümkün olduğuna göre,
Bir mü'mine bir günahından ötürü kâfir diyemeyiz.*

**Ve men yemut ve lem yetüb min zenbihi
Fe emruhu müfevvedun li rabbihî**

Kim günahları için tevbe etmeden ölürse,
O'nun işi Rabbine kalmıştır.

Yine fıkıh alanındaki farklılıkların meşruiyeti, içtihad anlayışında kök bulur. Maneviyattaki farklılıklar ise, sûflilerin el-turûk ilallah bi adedi enfâsi'l-halâik (insanın nefesleri sayısınca Allah'a giden yol vardır) şeklindeki sözlerinde net bir şekilde ifade edilir. Saragossalı büyük sûfî şair İbn el-Benna'nın ifade ettiği gibi;

**İbâretunâ şettâ ve husnüke vâhid,
Ve küllün ilâ zâke'l-cemal yuşîru**

İfadelerimiz farklı, ama Senin hüsnün bir,
Ve hepsi o aynı Cemâl'e işaret ediyor.

Çeşitlilik, her zaman İslâmî kültürlerin bir karakteristiği olmuştur. Halbuki Orta Çağ Hıristiyan kültürleri, bu çeşitliliği bastırmaya gayret etmişlerdi. Bununla birlikte günümüzde Müslümanlar arasında İslâm'ın totaliter biçimlerine taraftar olma yönünde artan bir eğilim mevcuttur. Genç eylemci, "Benimle hemfikir olmayan herkes günahkardır ve cehenneme gidecek" diye bağırıyor.

Bu zihniyet, hiç şüphesiz Haricîlerin tekfirini hatıra getiriyor. Fakat bu zihniyetin modern ümmet içinde niçin geliştiğini anlamak için biz, salt şeklî tarihi değil, içinde bulunduğumuz durumun psikolojik tarihini de anlamak durumundayız. Dinî hareketler, sadece doktrinler ve kutsal metinlerden ibaret değildir. Aynı zamanda insan topluluklarının umutları ve korkularının da ifadesidir. Emniyetli zamanlarda teolojiler, yayılma eğiliminde olur.

Bu, İslâm için de böyledir. Oysa ortamın tehdide daha yakın olduğu dönemlerde ya da mü'min topluluklar böyle hissettiğinde, genel olarak dışlayıcılık tavrı sergilerler. Doğrusu ümmet kendini daha önce belki de hiç bu kadar tehdit altında hissetmemişti.

Avrupa'nın Müslüman gettolarında dahi tekfir olgusu muntazaman büyüyor. İç şehirlerimizde yalnızca kendilerinin cennete gideceğine inanan hiziplerimiz var. Kendilerini Müslüman olarak niteleyen insanların yüzde 99'u, başkalarının ilâhî ahlâka bağlılığına yönelik bu nahoş küçümsemeleriyle aslında pek de iyi Müslüman olmadıklarını kanıtıyorlar.

Bu psikolojik hali, o halin evrensel olarak da var olduğunu bildiğimizde, sanırım daha kolay anlayabiliriz. Söz konusu hizipçi dışlayıcılık eğilimi, sadece İslâmiyet'te değil, Hıristiyanlık, Musevilik, Hinduizm ve Budizm'de de bariz bir şekilde mevcuttur. Meselâ Hıristiyanlık için, David Koresh'in önderi olduğu Davidyenler Kolu'ndan öteye bakmaya gerek yok. Bu kola mensup 89 kişi, üç yıl önce Teksas'taki çiftliklerine Amerikan askerlerinin saldırısı sonucu ölmüşlerdi. Davidyenler, hakikî Hıristiyanların sadece kendileri olduğuna ve kendilerinden başka herkesin cehennemde yanacağına inanıyorlardı.

Bunun İslâmî tezahürlerine bakarsak rejimlerin baskıcı oluşlarının, dışlayıcılığı ortadan kaldırmak bir yana, daha da teşvik ettiği söylenebilir. Nitekim yüzyılın sonunu geride bırakırken dışlayıcılığın nisbî bir oranda gelişeceğini öngörmek akla yatkın gözüküyor. Söz konusu dışlayıcılık, kurulu rejimleri zayıflatmak yerine daha da kuvvetlendiren sinir bozucu saldırılarda, turistleri vurarak yahut küçük hedefleri infilâk ettirmek suretiyle

İslâm'ın adını kirletmeye devam edecek. Bölücü İslâmî hareketler kadar tahripkâr bir düzeyde, bu eğilim, belki de mevcut rejimlerin toplumda dini daha da baskı altına alıp marjinalleştirmesi için bir bahane teşkil edecek.

Dolayısıyla neo-Harici sapkınlık tehdidi, gerçek bir tehdittir ve bunu daha sonraki bölümde ayrıntılı biçimde ele alacağım. Bununla birlikte bu tehdit çok daha endişe verici bir dönüşümün gerisinde kalacak: Doğal çevre meselesi. Bir önceki meseleyle aşikâr biçimde bağlantısız bir mesele olarak doğal çevrenin bozulması, günümüzün büyük İslâmî meselelerinden biridir ve hatta en önemlisi olduğu dahi tartışılabilir. Kur'ân, Kıyamet'in habercileri olarak göklerin ve denizlerin şiddetle sarsılarak birbirine katılacaklarından bahseder. Ve bunda, insan hayatını çok uzun zamandır çok güzel bir surette taşımış olan ekosistemin halihazırdaki çöküşüyle bağlantılı olarak, şiiresel düzlemde binyıla ait bir şeyler kesinlikle vardır.

Bu noktada bir sorular kümesi bizi bekliyor. Açık olan şu ki, ikinci binyılı arkamızda bırakırken üzerinde yaşadığımız gezegen, birinci binyıla kıyasla sefalet dolu, fakir bir fiziksel durum içindedir. Kâh fiziksel düzen üzerinde insan hâkimiyetine ilişkin Aydınlanma fantezileri, kâh belirli tipteki bir Protestan kapitalist ahlâkı yoluyla pratiğe dökülen materyalizm, Dünya Ana'nın ekip ruhuyla tecavüze uğramasına önderlik etmiştir. Gezegenin yüzünün her tarafında yara izi var. Binlerce ton zehirli atık, bugün okyanuslarda dolaşüyor veya stratosferde gezinip duruyor. Her gün, bilinen bir düzine tür daha yok oluyor. Kendimizin ve bazı evcil hayvanların dışındaki her hayat biçimi, modernitenin kurban ateşinde bir bir imha ediliyor. BSE, yani Deli Dana hastalığı, geride daha